

УДК 159.922.5

КОВАЛЕНКО Марта Валентинівна

*аспірантка кафедри практичної психології,
асистент кафедри педагогіки та методики професійного навчання
Української інженерно-педагогічної академії (м. Харків)*

РОЗВИВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЛЬОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТА- ПСИХОЛОГА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано особливості психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів. З'ясовано специфіку рольової діяльності студента-психолога. Визначено рівень психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів; схарактеризовані компоненти саморегуляції, мотивація та ставлення до фаху. Представлено аналіз методик, які спрямовані на визначення рівня психологічної готовності, професійних ролей та суверенності психологічного простору. Здійснений кореляційний аналіз зв'язків між професійними ролями психолога та особливостями готовності до професійної діяльності. Розглянуто результати емпіричного дослідження особливостей розвивального потенціалу рольових особливостей психологічної готовності майбутнього психолога до професійної діяльності.

Ключові слова: *готовність, саморегуляція, мотивація, ставлення, професійна діяльність, роль, студент-психолог, суверенність психологічного простору.*

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку суспільства пов'язаний з професійною діяльністю особистості, яка впливає в цілому на розвиток майбутнього професіонала. Адже готовність втілювати та реалізовувати професійні ролі є запорукою професіоналізму та успіху в діяльності. Майбутній психолог повинен бути всебічно розвинутою, суспільно корисною, соціалізованою особистістю з власними поглядами та прагматичними ідеями, прагнути до постійного розвитку як професійного, так і особистісного. Готовність майбутнього психолога до професійної діяльності обумовлюється багатьма різними факторам, з-поміж яких важливе місце займає виконання своїх професійних ролей. З одного боку, готовність є інтегративною характеристикою особистості, яка характеризується наявністю професійно значущих якостей, знань, умінь та навичок, цілей, мотивів та цінностей, з іншого боку, особистісна готовність до діяльності постає як компетентність та особистісні риси в сфері спілкування, взаємодії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Готовність до діяльності є складним інтегративним утворенням, оскільки одночасно

відображає, по-перше, рівень розвитку професійно важливих якостей та здібностей майбутнього психолога, а по-друге, особливості його ставлення до обраної професійної діяльності. Особистісна готовність до професійної діяльності є складним багатокомпонентним утворенням, що складається з глибокого розуміння специфіки майбутньої професійної діяльності, високого рівня розвитку професійно важливих особистісних якостей та стійкого рівня ідентифікації з представниками професії. Професійна готовність містить особистісну готовність до діяльності і компетентнісну готовність.

Особистісну готовність до діяльності визначають як властивість особистості, що складається з усвідомлення майбутнім спеціалістом особистісного та суспільного значення діяльності, зі здатності до її виконання та спрямованості на оволодіння її специфікою, з позитивного ставлення до професійної діяльності. Дослідження, присвячені проблемі готовності до діяльності, вивчають як змістовні характеристики поняття «готовність до праці» (С.Д. Максименко, К.К. Платонов), так і готовність професіоналів конкретних спеціальностей (Ж.П. Вірна, Т.В. Жванія, Л.М. Карамушка, Л.В. Кондрашова, Н.В. Кузьменко, С.А. Литвиненко, Н.М. Петрученко, А.М. Столяренко).

Аналіз проблеми психологічної готовності свідчить про великий досвід її вивчення в різних видах діяльності. З-поміж існуючих підходів до аналізу психологічної готовності до професійної діяльності виділяють: функціональний, особистісний, особистісно-діяльнісний. Так, наприклад, особистісно-діяльнісний підхід відображає готовність як сумарний прояв всіх сторін особистості, що сприяють ефективності діяльності (А.О. Деркач, Л.О. Кандибович). Вивчаючи проблему готовності, психологи виділяють різні її форми: установка (Д.М. Узнадзе та ін.), готовність особистості до трудової діяльності (Н.Д. Левітов, К.К. Платонов, О.Г. Ковальов, А.В. Веденов, Л.О. Кандибович, П.Р. Чамата та ін.), передстартовий стан у спорті (А.Ц. Пуні, Ф. Генов, А.Д. Ганюшкин, О.А. Чернікова та ін.), стан пильності оператора (Л.С. Нерсисян, В.М. Пушкін).

М.І. Дьяченко та Л.О. Кандибович наголошують на формуванні психологічної готовності до діяльності в процесі професійної підготовки, адже формування психологічної готовності до професійної діяльності означає утворення таких відносин, установок, властивостей особистості, які забезпечують можливість майбутньому фахівцю свідомо включитися в трудову діяльність й успішно її виконувати [8].

Готовність до діяльності може бути загальною і ситуативною. Загальна готовності – це сукупність знань, умінь, навичок, професійних мотивів, на основі якої виникає ситуаційна готовність як

стан психологічної готовності до виконання поточних завдань, тобто це динамічний цілісний стан особистості, внутрішня налаштованість на певну поведінку, мобілізованість усіх сил на активні дії [7].

Структура психологічної готовності містить особистісні характеристики, основними з яких є: 1) мотиваційні (потреба успішно виконувати поставлене завдання, інтерес до діяльності, прагнення досягти успіху і показати себе з кращого боку); 2) пізнавальні (розуміння обов'язків, трудового завдання, оцінка значущості для досягнення кінцевих результатів діяльності і для себе особисто (престиж, статус), уявлення про ймовірні зміни обставин, тощо); 3) емоційні (відчуття професійної і соціальної відповідальності, впевненість в успіху, насага); 4) вольові (управління собою і мобілізація сил, зосередження на завданні, відволікання від сторонніх впливів, подолання сумнівів, боязні) [6]. Також, окрім перерахованих, до компонентів психологічної готовності до діяльності можна віднести операційний (В.В. Согалаєв, З.А. Кулаєва, Ю.М. Забродін), оцінковий (Л.Н. Кабардова, Т.Б. Крюкова) і саморегуляційний (Т.Б. Крюкова, А.Ц. Пуні).

За даними І.М. Пучкової та В.В. Петрик, психологічна готовність до професійної діяльності є стійкою характеристикою суб'єкта навчально-професійної діяльності, яка сприяє успішному оволодінню діяльністю і має власну структуру, що включає саморегуляційний, мотиваційний, оцінковий і емоційний компоненти. Автори зазначають, що теоретична модель психологічної готовності до професійної діяльності містить чотири блоки характеристик: 1) мотиваційний блок (інтерес до професії і професійна спрямованість) містить такі показники, як задоволеність студента спеціальністю, умовами майбутньої діяльності, потреба успішно виконувати поставлене завдання, прагнення досягти успіху і показати себе з кращого боку; 2) саморегуляційний блок (уміння ефективно використовувати власні ресурси для вирішення професійних завдань) виявляється у спроможності успішно ставити цілі і досягати їх, у навичках планування, розподілу часу, готовності до самоосвіти; 3) емоційний блок характеризується такими суттєвими ознаками, як любов до своєї роботи, отримання радості і насолоди від праці, усвідомлення суспільної й особистої значущості трудової діяльності; 4) оцінний блок включає оцінку і самооцінку професійної підготовленості, відображеній в успішності студентів і в стратегіях вирішення ситуацій оцінювання [10].

За останні роки підвищився інтерес психологів-науковців щодо проблем рольової взаємодії, рольового розвитку і рольової структури особистості, специфіки соціальних ролей, їх класифікації (Г.М. Андрєєва, Н.Н. Богомолова, Л.П. Буєва, І.В. Гордієнко-

Митрофанова, П.П. Горностай, З.М. Мірошник, П.А. Сорокуна та ін.). Л.Н. Родигіна зауважує, що при визначенні поняття «роль» слід виходити з розгляду системи очікувань, які існують у суспільстві стосовно поведінки людини, яка обіймає певне положення у її взаємодії з іншими індивідами [9]. На думку А.В. Філіппова, роль виступає сукупністю очікуваних вчинків, дій у конкретній системі соціальних стосунків [4]. Р.Х. Шакуров визначає роль як соціально-типову систему поведінки (сукупність дій), яка вироблена у даному суспільстві для виконання об'єктивної соціальної функції [5]. М.Д. Левітов акцентує увагу на тому, що роль має визначатись у двох сенсах: як положення, що посідає індивід у групі, та як конкретне втілення цього положення [1]. О.М. Леонтьєв визначає роль як програму, яка відповідає очікуваній поведінці людини, що посідає певне місце у структурі тієї чи іншої соціальної групи, де особистість виступає як система засвоєних ролей [2]. За В.Г. Максимовим, роль складається з системи очікувань, які існують у суспільстві стосовно поведінки індивіда, що посідає певне положення у його взаємодії з іншими індивідами; роль складається з відкритої поведінки особистості, яка обіймає певне положення відносно інших індивідів; роль – це написані суспільством права та обов'язки; роль – це сукупність та програма дій; роль – це функція, способи реалізації функцій [3].

Виклад основного матеріалу дослідження. Психодіагностика рольових особливостей особистості психолога представлена авторським опитувальником Б.В. Хомуленка «Рольова структура особистості психолога» [11] за нашою модифікацією. Опитувальник рольової структури особистості психолога включає шість факторів – «Консультант», «Психотерапевт», «Тренер», «Науковець», «Учитель» та «Ідентифікатор емоцій». Дана психодіагностична методика відповідає сучасним вимогам до психометричного обґрунтування особистісних опитувальників. З метою визначення особливостей психологічної готовності студентів до професійної діяльності був застосований авторський опитувальник І.М. Пучкової та В.В. Петрик [10]. Запропонований опитувальник дозволяє оцінити актуальний рівень психологічної готовності студента до професійної діяльності, а також визначити вираженість окремих компонентів: мотивації, саморегуляції та ставлення до професійної діяльності. Окрім того, був застосований опитувальник «Суверенність психологічного простору» С.К. Нартовой-Бочавер [13] як інструментарій, який демонструє особливості психосоматичної компетентності та рамки розвивального потенціалу.

У процесі дослідження були застосовані математико-статистичні методи обробки даних за допомогою програми StatSoft STATISTICA 6.

Вибірку досліджуваних склали 66 студентів-психологів старших курсів (4–5 курс) Української інженерно-педагогічної академії м. Харкова та ХНПУ імені Г.С. Сковороди.

У результаті кореляційного аналізу було з'ясовано, що ролі консультанта, психотерапевта, вченого, тренера, учителя та ідентифікатора емоцій пов'язані з показниками психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів. На рис.1 представлена схема кореляційних зв'язків між показниками рольових позицій та шкалами готовності до професійної діяльності.

Високі показники рольової позиції «Консультант» мають статистично значущі зв'язки зі шкалою *ставлення до професії* у структурі психологічної готовності до професійної діяльності (0,41, $p < 0,001$). Тобто роль консультанта зумовлена тим, що студентові подобається його спеціальність, він хоче працювати в даній галузі, також йому притаманна впевненість в досягненні успіху і відчутті значущості своєї професії.

Високі показники рольової позиції «Учений» та «Учитель» мають кореляційні зв'язки зі шкалою *мотивації* у структурі психологічної готовності до професійної діяльності (0,26, $p < 0,05$ та 0,28, $p < 0,05$ відповідно). Тобто ролі вченого та вчителя обумовлені позитивним ставленням студента до діяльності, бажанням розвитку в даному напрямку, потребою успішно виконувати професійні задачі.

Високі бали рольової позиції «Тренер» пов'язані зі шкалою *саморегуляції* (0,36, $p < 0,01$). Такі дані свідчать про те, що вибір ролі тренера залежить від рівня саморегуляції, в структурі якої знаходиться добре розвинута цілеспрямованість, високий рівень концентрації, присутнє планування власної діяльності та немає потреби контролю зі сторони.

Високі бали рольової позиції «Ідентифікатор емоцій» обумовлені високим рівнем за шкалою *ставлення до професії* у структурі психологічної готовності до професійної діяльності (0,33, $p < 0,01$). Роль ідентифікатора емоцій обумовлена симпатією до спеціальності, бажанням працювати в даній галузі, впевненістю в досягненні успіху і відчутті значущості власної професії.

Високі результати рольової позиції «Психотерапевт» мають зв'язок зі шкалами *мотивація* (0,47, $p < 0,001$), *саморегуляція* (0,32, $p < 0,01$) та *ставлення до професії* (0,31, $p < 0,05$), також із *сумарним показником готовності* (0,47, $p < 0,001$). По-перше, роль психотерапевта зумовлена позитивним ставленням студента до діяльності, бажанням розвитку в даному напрямку, потребою успішно виконувати професійні задачі.

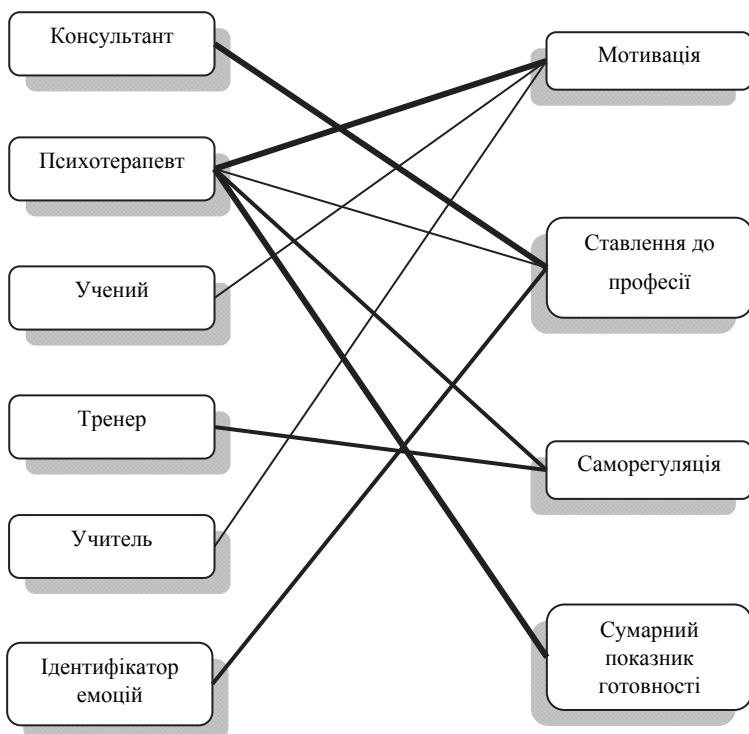

Рис. 1 Схема кореляційних зв'язків між показниками рольових позицій та шкалами психологічної готовності до професійної діяльності.

Примітка:

- – кореляція на рівні значущості $p < 0,001$;
- – кореляція на рівні значущості $p < 0,01$;
- – кореляція на рівні значущості $p < 0,05$.

По-друге, рольова позиція психотерапевта пов'язана з добре розвинутою цілеспрямованістю, високим рівнем концентрації, плануванням власної діяльності та відсутністю потреби контролю зі сторони. По-третє, психотерапевт характеризується високим рівнем симпатії до спеціальності, бажанням працювати в цій царині,

впевненістю в досягненні успіху та відчуттям значущості власної професії. Окрім того, роль психотерапевта обумовлена інтегральним показником психологічної готовності до професійної діяльності майбутнього психолога: відмічається високий рівень такої готовності, де присутні впевненість в правильному виборі спеціальності, сформована цілеспрямованість, зібраність, самостійність, здатність критично оцінювати власну діяльність, вирішувати складні завдання, відсутність страху перед незнайомою діяльністю.

У дослідженнях Т.Б. Хомуленко та В.О. Крамченкової віднайдено зв'язок між психосоматичною компетентністю та показниками суверенності психологічного простору особистості [12]. Суверенність фізичного тіла за методикою діагностики суверенності психологічного простору С.К. Нартової-Бочавер позитивно пов'язана із «інтегральністю» (0,243, $p < 0,01$) [12]. Тому було здійснено аналіз особливостей взаємозв'язку суверенності психологічного простору з рольовою позицією «Психотерапевт», оскільки вона виявилася інтегральною та охопила усі шкали психологічної готовності до професійної діяльності особистості майбутнього фахівця в царині психології.

За результатами проведеного дослідження були виявлені кореляційні зв'язки між рольовою позицією «Психотерапевт» та показниками суверенності психологічного простору особистості (рис.2). Так, високі показники ролі психотерапевта мають зв'язок з суверенністю фізичного тіла (0,31, $p < 0,05$), суверенністю звичок (0,26, $p < 0,05$), суверенністю соціальних зв'язків (0,29, $p < 0,05$) та суверенністю цінностей (0,31, $p < 0,05$). Таким чином, роль психотерапевта характеризується, по-перше, високим рівнем соматичного благополуччя та відсутності спроб його порушити, відсутністю дискомфорту в рамках здійснення фізіологічних потреб, по-друге, прийняттям тимчасової форми організації життя людини, по-третє, наявністю та правом мати друзів і знайомих, які можуть не схвалюватися близькими, по-четверте, наявністю свободи смаків і світогляду. Враховуючи вищенаведені дані, можна стверджувати, що рольова позиція психотерапевта забезпечує високий рівень суверенності психологічного простору особистості майбутнього психолога.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Визначено розвивальний потенціал рольових особливостей психологічної готовності студента-психолога до професійної діяльності. Проведений аналіз наукової психологічної літератури продемонстрував, що поняття готовності до професійної діяльності є багатокомпонентною характеристикою, яка включає мотивацію, саморегуляцію та ставлення до професії. Важливе місце в становленні майбутнього психолога

посідає обрана рольова позиція, яка сприяє розвитку та становленню як професійних, так і особистісних рис спеціаліста.

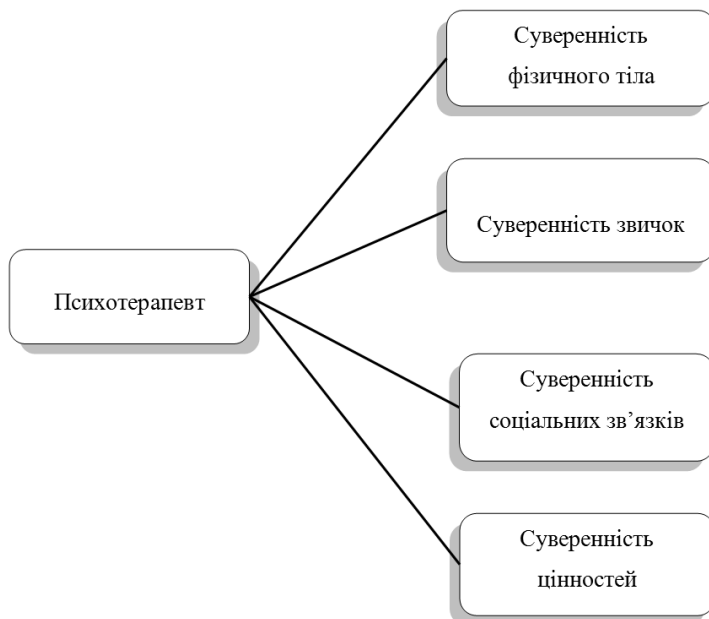

Рис. 2 Схеми кореляційних зв'язків між показниками рольової позиції «Психотерапевт» та шкалами суверенності психологічного простору особистості.

Примітка:

— — кореляція на рівні значущості $p < 0,05$.

Удалося визначити зв'язок між показниками рольових позицій студентів-психологів та шкалами психологічної готовності до професії. Роль «Психотерапевта» виявилася інтегральною, адже пов'язана з психологічною готовністю до професійної діяльності. Такі дані свідчать про те, що роль психотерапевта охоплює всі основні компоненти готовності до фахової діяльності студентом-психологом та успішної його самореалізації.

Дані, отримані за допомогою визначення особливостей суверенності психологічного простору та рольової позиції «Психотерапевт», вказують на широкий діапазон реалізації адекватної

поведінки та відсутності депривованості особистості відносно фізичного тіла, звичок, соціальних зв'язків та цінностей. Таким чином, рольові особливості психологічної готовності до професійної діяльності мають розвивальний потенціал, який реалізується за допомогою успішного оволодіння навчально-професійною діяльністю майбутнього психолога.

Список використаних джерел

1. Аминов И.А. Социально-психологические предпосылки специальных способностей школьных психологов / И.А. Аминов, М.В. Маджанов // Вопросы психологии. – 1992. – № 1-2. – С. 20–25.
2. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: В 2 т. / Б.Г. Ананьев. – М. : Педагогика. – 1980. – Т. 1. – 340 с.
3. Андреева Г.М. Зарубежная социальная психология XX столетия: Теоретические подходы: Учебное пособие для вузов / Г.М. Андреева, Н.Н. Богомолова, Л.А. Петровская. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 288 с.
4. Анцыферова Л.И. Методологические проблемы психологии развития / Л.И. Анцыферова // Принципы развития в психологии. – М. : Наука, 1978. – С. 3–20.
5. Асмолов А.Г. Психология личности / А.Г. Асмолов. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.
6. Дружинин В.Н. Психология / Под общ. ред. В.Н. Дружинина. – СПб. : Питер, 2001. – 656 с.
7. Душков Б.А. Психология труда, профессиональной, информационной и организационной деятельности: Словарь / Б.А. Душков, А.В. Королев, Б.А. Смирнов – М. : Акад. Проект : Мир, 2005. – 847 с.
8. Дьяченко М.И. Психология высшей школы / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Минск : Тесей, 2003. – 352 с.
9. Минигалиева М.Р. Проблема ответственности психолога-консультанта / М.Р. Минигалиева // Мир психологии. – 2001. – №2(26). – С. 253–262.
10. Пучкова И.М. Диагностика психологической готовности студентов к профессиональной деятельности / И.М. Пучкова, В.В. Петрик // Ученые записки Казанского университета. – Гуманитарные науки. – Казань, 2001. – Т. 157. – Кн.4. – С. 245–252.
11. Хомуленко Б.В. Функціонально-рольові особливості особистості психолога: дис ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Б.В. Хомуленко. – Луцьк, 2014. – 200 с.
12. Хомуленко Т.Б. Методика проективної діагностики тілесного Я / Т.Б. Хомуленко, В.О. Крамченкова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія «Психологічні науки». – Херсон, 2016. – Вип. 5. – С. 39–45.
13. Хомуленко Т.Б. Психосоматика: культурно-історичний підхід: Навч.-метод. посіб. / Т.Б. Хомуленко, І.О. Філенко, К.І. Фоменко, О.С. Шукалова, М.В. Коваленко. – Х. «Диса плюс», 2015. – 264 с.

М.В. Коваленко

РАЗВИВАЮЩИЙ ПОТЕНЦИАЛ РОЛЕВЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ГОТОВНОСТИ СТУДЕНТА-ПСИХОЛОГА К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье проанализированы особенности психологической готовности к профессиональной деятельности будущих психологов. Выяснена специфика ролевой деятельности студента-психолога. Определен уровень психологической готовности к профессиональной деятельности среди будущих психологов, охарактеризованы компоненты: саморегуляция, мотивация и отношение к профессии. Представлен анализ методик, направленных на определение уровня психологической готовности, профессиональных ролей и суверенности психологического пространства личности. Проведен корреляционный анализ связи между профессиональными ролями психолога и особенностями готовности к профессиональной деятельности. Рассмотрены результаты эмпирического исследования особенностей развивающего потенциала ролевых особенностей психологической готовности будущего психолога к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: *готовность, саморегуляция, мотивация, отношение, профессиональная деятельность, роль, студент-психолог, суверенность психологического пространства.*

М. Kovalenko

THE DEVELOPMENTAL POTENTIAL OF ROLE FEATURES OF READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY OF STUDENTS OF PSYCHOLOGY

The article analyzes the features of future psychologists' psychological readiness for professional activity. The specific character of the role of a student of psychology is clarified. The level of psychological readiness for professional activity of future psychologists is determined. The study considers the components of self-regulation, motivation and attitude to the profession. The analysis of methods aimed at determining the level of psychological readiness, professional roles and sovereignty of psychological space is presented. The correlation between professional roles of a psychologist and features of readiness for professional activities is conducted. The results of empirical research of features of developmental potential of role peculiarities of future psychologists' psychological readiness for professional activities are considered.

Keywords: *readiness, self-regulation, motivation, attitude, professional activities, role, a student of psychology, sovereignty of psychological space.*

Надійшла до редакції 27.12.2016 р.